

PREDGOVOR

Hrvatski povijesni atlas zamišljen je kao prošireno izdanje istoimenog izdanja iz 2003. Međutim, po većini elemenata ovo je izdanje novo djelo.

Najveća je promjena s obzirom na prethodno izdanje u veličini zemljovidâ. Dok su u prvom izdanju dimenzije zemljovidâ bile 140 × 133 mm, u ovome iznose 382 × 270 mm, te je većina zemljovida otisnuta dvolisno. Time je dobiven prostor za više informacija na zemljovidima, posebno za naselja i vodene tokove, što će čitateljima olakšati orijentaciju.

Također povećana je vizualna prepoznatljivost Hrvatske, odnosno povijesnih zemalja koje su danas u njezinu sastavu, u odnosu na susjedne zemlje ili povijesno-geografske regije, osobito one s kojima je Hrvatska više desetljeća ili stoljeća bila u istim državnim tvorevinama. To je postignuto time što su one na zemljovidima označene uvijek istom bojom, dok je pripadnost zajedničkim državama naznačena debelom crvenom graničnom crtom.

Promjena je uvedena i u samom prikazu povijesti hrvatskoga prostora. U prvom je izdanju *Hrvatskoga povijesnog atlasa* izložena kronološki, dok je ovdje prikazana u osam velikih poglavlja.

Nije zanemaren ni tekstualni sadržaj *Atlasa*, utrostručen u odnosu na prethodno izdanje. Tekst poglavlja o političkoj povijesti Hrvatske prerađen je i znatno proširen, dok su poglavlja o povijesno-geografskoj osnovi Republike Hrvatske, upravno-teritorijalnom ustroju, hrvatskom plemstvu, gospodarstvu, povijesti medicine, vjerskoj i kulturnoj povijesti u cijelosti nova, kao i manji tekstovi uz pojedine likovne priloge, poput Krbavske ili Mohačke bitke.

Prvo poglavlje, *Povijesno-geografska osnova*, sadržava tri zemljovida i tekst s osnovnim geografskim podacima o Republici Hrvatskoj, podacima vezanima uz njezin suvremeni upravno-teritorijalni ustroj, osnovnim informacijama o državnim simbolima.

Politička povijest poglavlje je u kojem se na 88 zemljovida kronološki obrađuje hrvatska politička povijest. Podijeljeno je na pet većih (Prapovijest, Stari vijek, Srednji vijek, Novi vijek i Suvremeno doba) i 12 manjih cjelina (Između Germana i Bizanta, U novoj domovini, Hrvatska u doba narodnih vladara, Vladavina Arpadovića, Vladavina Anžuvina, Doba vladara iz različitih dinastija, Vladavina Jagelovića, Vladavina Habsburgovaca, Između dvaju svjetskih ratova, Drugi svjetski rat, Socijalistička Jugoslavija, Neovisna Hrvatska).

U poglavlju *Upravno-teritorijalni ustroj Hrvatske* na 22 zemljovida prikazan je razvoj županijskoga sustava u Hrvatskoj od prvoga spomena županije 950. pa sve do posljednjega županijskoga ustroja iz 1996.

Četvrto je poglavlje, *Hrvatsko plemstvo*, u cijelosti (šest zemljovida) posvećeno hrvatskomu plemstvu neovisno o njegovu etničkom podrijetlu, s naglaskom na magnatske i velikaške obitelji koje su držale znatne posjede na području srednjovjekovne Hrvatske i njezinih susjednih zemalja, dok se u petom poglavlju, *Gospodarska povijest*, na sedam zemljovida obrađuje gospodarska povijest hrvatskoga prostora od srednjega vijeka do suvremenoga doba, s naglaskom na osnovne gospodarske elemente koji su obilježili određeno povijesno razdoblje, poput slobodnih kraljevskih gradova i trgovišta, znamenitih kopnenih prometnica i manufaktura.

U šestom poglavlju, *Povijest medicine*, prvi su put, na sedam zemljovida, kartografski obrađeni najvažniji momenti iz povijesti medicine na hrvatskom prostoru. Dva zemljovida prikazuju srednjovjekovne i novovjekovne epidemije kuge i malarije, a ostalih pet predočuje razvoj zdravstvene zaštite i najznačajnijih medicinskih institucija na hrvatskom prostoru počevši od srednjovjekovnih hospicija, lazareta, bolnica, leprozorija i drugih ustanova pa sve do suvremenih kliničko-bolničkih centara i raznovrsnih medicinskih školskih ustanova.

Poglavlje *Vjerska povijest* u cijelosti je posvećeno prikazu razvoja različitih kršćanskih zajednica te židovske i islamske zajednice na hrvatskom prostoru.

Posljednje poglavlje *Atlasa*, naslovljeno *Kulturna povijest*, podijeljeno je na četiri velike cjeline. Najstariji spomenici hrvatske pismenosti iscrpno su prikazani na jednom zemljovidu, razvoj obrazovnih i raznovrsnih kulturnih institucija prikazan je na četiri, a spomenička baština je zastupljena na 12 zemljovida. Najveće je potpoglavlje posvećeno urbanizmu i graditeljstvu, a obuhvaća čak 89 planova naselja, raspoređenih u nekoliko većih povijesnih razdoblja, od prapovijesti do modernoga industrijskoga doba, s posebnim naglaskom na srednjovjekovno razdoblje.

Kako je *Hrvatski povijesni atlas* ponajprije namijenjen hrvatskomu govornomu području, na zemljovidima su svi vodeni objekti i planine pisani u hrvatskom obliku, dok su naselja u susjednim državama, što se osobito odnosi na mađarske gradove koji su se do 1918. nalazili u povijesnoj Ugarskoj, pisana u današnjem obliku neovisno o tom postoji li u hrvatskoj tradiciji naziv za njih.

Neki su pak gradovi tijekom prošlosti mijenjali ime i zbog političkih i upravnih razloga. U razdoblju socijalističke Jugoslavije (1945–1990) imena tih naselja dana su u onodobnom obliku (Titova Korenica/Korenica; Titograd/Podgorica; Kardeljevo/Ploče). Imena nekih naselja iznimno su navedena u skraćenu obliku (Brod/Slavonski Brod; Požega/Slavonska Požega).

U izradbi povijesnih zemljovida za razdoblje od polovice V. st. do polovice X. st. velika je teškoća bila odabir gradova koji će se ucrtati na zemljovide, jer ih je većina uništena tijekom slavenskoga doseljavanja. Kako svaki zemljovid, tako i povijesni, radi boljega snalaženja čitatelja treba imati ucrtano što više naselja, odlučeno je da se na tim zemljovidima ucrtaju svi stari rimski gradovi, neovisno o njihovoj sudbini. Uz odabir naselja, teškoća je bila i pisanje njihovih imena. Odlučili smo se za naselja na hrvatskom prostoru u tom razdoblju služiti rimskim imenima, a nakon toga današnjima.

Iako bi se moglo prigovoriti da su neki gradovi prikazani na zemljovidima već u X. st., a povijesni ih izvori spominju pod tim imenima znatno kasnije, treba istaknuti da prvi spomen ne znači istodobno i točnu godinu osnutka. Najbolji je primjer za to Zagreb, koji se u povijesnim izvorima spominje tek 1134, a arheologija postanak prvoga srednjovjekovnoga naselja u Zagrebu datira u VII. st. (ostatci utvrđenoga slavenskoga naselja na današnjem Gornjem gradu).

Teškoće glede povijesnoga sadržaja zemljovidâ proizišle su iz nesuglasja u znanstvenoj literaturi, a uglavnom se odnose na nazive pojedinih državnih tvorevina. Ponajprije se to odnosi na naziv državne zajednice Hrvata i Mađara od 1102. do 1918. Suvremena istraživanja pripadnika mlađe generacije hrvatskih medievalista daju prednost nazivu Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, pozivajući se pritom na doslo-

van prijevod latinskih titula kraljeva, neovisno o njihovoj pripadnosti različitim dinastijama (Arpadovići, Anžuvinci, Jagelovići i Habsburgovci), koji su sami sebe nazivali *rex regnorum Hungarie, Croatiae, Dalmatie, Slavonie* [...]. Iako je pod njihovim utjecajem ime zajedničkoga kraljevstva prepoznato i u europskoj stručnoj javnosti, koja je do nedavno preferirala naziv Ugarsko kraljevstvo, u ovom smo se izdanju ipak odlučili za uvriježeni tradicionalni naziv Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo, koji je nasljeđe hrvatske historiografije iz XIX. st. u borbi za politička prava Hrvatske kao jedinstvene krunovine jednake po pravima Ugarskomu kraljevstvu.

Taj politički utjecaj na specifično stanje hrvatske historiografije u doba romantizma i pozitivizma utjecao je i na nastanak historiografskih pojmova Panonska, Posavska ili Sjeverna Hrvatska za područje koje je u IX. i X. st. uglavnom bilo omeđeno rijekama Dravom, Savom, Kupom i Sutlom te Požeškim gorjem. Budući da su oni u znanstvenom diskursu uglavnom napušteni, kao nazive za to područje rabili smo prijevode njihovih izvornih latinskih naziva iz onodobnih izvora: Panonija (*Pannonia*), Donja Panonija (*Pannonia Inferior*) i kneževina između Drave i Save (*regnum inter Dravum et Savum*).

Urednici